

Tom Holland: *Panství kříže: jak se formovala duše Západu*. Praha: Dokořán 2022, 528 str.

„All you need is love“ spievajú Beatles v jednej zo svojich najznámejších piesní. Len málokto by nesúhlasil, že láska by sa mala na rebríčku našich hodnôt pohybovať na najvyšších miestach. Autor Tom Holland sa nás vo svojej knihe *Panství kříže* bude snažiť presvedčiť, že to, že spolu s Beatles spievame, že všetko, čo potrebujeme, je láska je výsledkom dlhodobého a špecifického vývoja Európskej civilizácie, vývoja za ktorým stojí idea, ktorej sa už 2000 rokov nemôžeme zbaviť – kresťanstvo.

Už na začiatku nám autor pripomína, ako radikálna, až smiešna by bola idea, že všetko, čo potrebujeme, je láska napríklad pre starých Rimanov. V hodnotovom rebríčku antického sveta nemala láska miesto, život jednotlivca bol postrádateľný. Práve v kontexte brutality sveta staroveku musíme vnímať pozoruhodnosť toho, že v ňom dokázal so svojím učením uspieť kazateľ z málo významnej provincie Judea – Ježiš. Kniha sa príliš nezaobrá príčinami tohto úspechu a vysvetlenie si požičiava z iných, dávnejšie skúmaných teórií ako kresťanská charita ale farbisto opisuje, ako radikálnu revolúciu kresťanstvo prinieslo v oblasti morálky a spoločenských hodnôt. Autor sa zaoberá primárne pozitívnou transformáciou, ktorú kresťanstvo do antického sveta prinieslo (ako väčší dôraz na starostlivosť o chudobných) a zánik rímskeho náboženského systému je v jeho očiach skoro prirodzený. Toto ukazuje na neúspešnom pokuse o obnovenie rímskych kultov Juliánom Apostatom, kresťanstvo sa tak stáva historickou silou, pre ktorou rímsky svet nemal alternatívu. V neskoršej antike však v Rímskej ríši pôsobilo množstvo náboženstiev a kultov (od neoplatonizmu po manicheizmus), na adopciu kresťanstva nemuselo byť nič nevyhnutné a náboženský obraz neskoršej antiky bol omnoho zložitejší, ako písala Maijastina Kahlos v štúdiu *Religious Dissent in Late Antiquity* (2018). Nie je to jediný krát, kedy autor svojim textom navodzujúcej dojem, že kresťanstvo je akousi silou dejín, ktorej Európa nemôže uniknúť.

Po období staroveku kniha prechádza do svojej (z môjho pohľadu) najsilnejšej časti, kedy

sa ponára do mnohých odtieňov kresťanstva v stredoveku. Na príbehoch svätých Kolumbána či Bonifáca čitateľa pochopia, ako kresťanstvo postupne nahradilo (a v istých ohľadoch absorbovalo) pohanské zvyklosti. Zároveň autor ukazuje, že kresťanstvo samotné má v tomto období obrovskú vnútornú dynamiku (reprezentovanú postavami ako pápež Gregor Veľký). Kresťanstvo má však v stredoveku aj množstvo iných odtieňov – od asketizmu svätej Alžbety Durínskej po tragickú lásku učenca Abelarda so svojou žiačkou Héloisou. Všetko to vykresľuje jediné – kresťanstvo ovládlo všetky aspekty stredovekého života v Európe. V tomto období dochádza k snahe očistiť vieru od všetkého nečistého. „Reformatio“, ktoré začal menovec Gregora Veľkého Gregor VII. mal za následok centralizáciu cirkvi, či zavedenie jednotného cirkevného práva a predstavuje podľa autora ďalšiu v rade morálnych revolúcií, kedy zúčastnení podnikali kroky, ktoré mali kresťanskú vieru očistiť. V minulosti je v nej možný vidieť odraz reforiem Gregora Veľkého ale aj samotného svätého Pavla. Do budúcnosti sa zas morálna revolúcia ozýva v husitskom hnutí či reformácii Martina Luthera. Kniha však opisuje stredovek jedine v západnej a strednej Európe, čo však spôsobuje, že jeho obraz je neúplný. Hoci autor túto zjavnú opomienku dopredu adresuje (tvrdením, že to bolo práve západné kresťanstvo, ktoré sa stalo globálnym a najplyvnejším). Je otázne, či je možné pochopiť vývoj katolíckej cirkvi v stredoveku bez jej interakcií s kresťanským východom ale aj islamským svetom. Je treba mať na pamäti, že až do schizmy z roku 1054 tvorili Rím a Konštantínopol jeden kresťanský celok a napríklad spomínané reformy Gregora Veľkého je treba vnímať aj v súvislosti so vzťahom pápeža s Byzanciou.

Autor sa obecné zameriava na snahu o morálnu čistotu a snahu o nastolenie skutočného nebeského kráľovstva. Vidí ju ako neutíchajúci cyklus ktorý pretkáva celú históriu kresťanskej viery. Do tohto kontextu zasadzuje nielen hnutia, ktoré mali túto očistu za jasný cieľ ale aj tie, ktoré by čitateľ nečakal. Tom Holland vidí v tomto svetle aj osvietenstvo, vedeckú revolúciu v 19. storočí, hippie hnutie a vo finále aj súčasné hnutie za sociálnu spravodlivosť, ktoré

dostalo v anglosaskom svete prívlastok „woke“. Vo všetkých týchto hnutiach sa podľa autora vyskytuje vždy ten istý motív – snaha o novú, lepšiu spoločnosť, ktorá je vždy založená na hodnotách, ktoré podľa Hollanda pramenia priamo z učenia Ježiša Nazaretského a svätého Pavla. Osvietenstvo chce priniesť rovnosť všetkých ľudí (tu sa ozýva biblické učenie o rovnosti pred jedným Bohom), hippies vyzdvihujú univerzality lásky (ktorá má v Biblii svoje pevné miesto) a súčasné „woke“ hnutie sa snaží nastoliť sociálnu spravodlivosť s ohľadom na utlačovaných (tu si stačí pripomenúť učenie, že prví budú poslední a poslední budú prví). Tento dlhý časový horizont však autorovi neumožňuje venovať sa podrobnostiam v histórii kresťanstva, ktoré však mohli mať obrovský dopad. V jeho očiach sa jedná o kontinuálny vývoj, od svätého Pavla, až po Georgea W. Buscha. Tento pohľad však opomína, že západné kresťanstvo má množstvo odlišností, ktorých dopad na spoločnosť sa líši. Ako si všimol už Max Weber v knihe *Protestantská etika a duch kapitalizmu*, práve protestantstvo malo zásadný vplyv na dnešnú kapitalistickú spoločnosť. Hoci sa kniha v neskorších častiach venuje primárne práve protestantským krajinám (USA, Veľká Británia či Nemecko), autor nikdy protestantizmu ako samostatnému náboženskému mysleniu neprikladá veľmi veľkú váhu a je hodené do jednej krabice spolu s katolicizmom. Dôležité sú v autorovom poňatí myšlienky kresťanstva, ktoré považuje za najviac transformačné (láska k druhým, pomoc chudobným, snaha o morálnu čistotu), ktoré sa prejavujú v rôznych obdobiach bez ohľadu na to, či sa jedná o spoločnosť katolícku, luteránsku, puritánsku či dokonca sekulárnu. Toto zjednodušenie umožňuje dívať sa na dejiny západnej Európy ako na jednu niť siahajúcu od antiky až do súčasnosti, strácajú sa v nej však mnohé iné transformačné tendencie, ktoré do tohto obrazu nezapadajú, ako spomínaný nástup kapitalizmu, nacionalizmu, či vytvorenie moderného byrokratického štátu, s ktorými malo kresťanstvo taktiež dynamický vzťah.

Holland do svojej knihy zahŕňa obrovské množstvo tém z časových období od antiky do 21. storočia. Je teda pochopiteľné, že je autor veľmi selektívny pri výbere toho, čo do knihy

zahrnul. Kniha je napísaná pútavým štýlom kedy Holland strieda krátke úvody do daného obdobia s historickými epizódami týkajúcich sa špecifických postáv či udalostí a z tých následne vyvodzuje svoje zistenia o pôsobení kresťanstva v konkrétnej historickej epoche. Tento prístup má nespochybniteľnú výhodu v jasnej komunikácii ideí, avšak čitateľovi tým pádom často chýba širší kontext, autor sa spolieha často na primárne pramene z obdobia, ktoré zrovna popisuje.

Autor počas celej knihy argumentuje, že kresťanstvo počas svojej dve mileniá dlhej histórie sformovalo to, čo nazývame západnou civilizáciou, a do tohto kontextu sa snaží priniesť aj fenomény, ktoré za by sme za kresťanské nepovažovali (ba naopak, mohli by sme ich vidieť v protiklade s kresťanskou vierou) ako sekularizmus či humanizmus. Holland nám pripomína, že samotný koncept náboženstva, ktorý aplikujeme na iné ako západné kultúry pochádza práve z kresťanstva a je možné ho chápať jedine v kresťanskom kontexte. Láska, pomoc chudobným, rovnosť pred zákonom či občianska sloboda. To všetko sú hodnoty, ktorých pôvod sa podľa knihy viaže k veľikánom kresťanskej viery ako apoštol Pavol či Gregor Veľký. Čitateľ si tak ku konci knihy môže kľásť otázku, či hodnoty, ktoré považuje za univerzálne nimi naozaj sú a či to nie sú len plody myšlienok stredovekých scholastikov a antických mučeníkov.

Naša európska spoločnosť bola vybudovaná na kresťanských základoch a kniha *Panství kříže* si dáva za cieľ tento nesporný fakt pripomenúť spoločnosti, ktorá vieru relokovala na menej dôležité miesta v každodennom živote. Ale skutočne sa zbaviť kresťanstva a jeho morálky by podľa Toma Hollanda znamenalo zbaviť sa celého západného hodnotového systému a snáď sa vrátiť k nekompromisnosti antického sveta, v tomto autor súhlasí s Nietzsche, že „pokiaľ sa vzdáme kresťanskej viery, berieme si pod nohami právo na kresťanskú morálku“ (Friedrich Nietzsche, *Soumrak model čili: Jak se filosofuje kladivem*. Olomouc: 1995). Tu je však treba poznamenať, že hoci autor kladie brutalitu antiky do protikladu s kresťanskou láskou, brutalitu západnej Európy až do osvietenstva by starí Rimania rozpoznavali a (aspoň podľa

Foucaulta) viac ako kresťanstvo za jej vymiznutie môže moderný štát. Podobné otázky sa však v obraze maľovanom tak širokými ťahmi ako je *Panství kříže* bohužiaľ strácajú a kniha sa stále vracia k svojej téze – náš hodnotový systém je už od staroveku ovládaný kresťanstvom.

Lutherova reformácia, puritanizmus, humanizmus, sekularizmus či dokonca marxizmus – žiadne z týchto dôležitých hnutí v európskych dejinách by podľa autora nemohli existovať bez kostry kresťanskej morálky, je to niečo, z čoho sa naša civilizácia nedokáže vymaniť. Nejedná sa teda čisto o históriu tohto náboženstva ale skôr o sondu do jeho vplyvu na Európu počas storočí. Čitateľ si tak môže povšimnúť linku, ktorá sa tiahne od Pelagia, cez husitov a Marxa až

k dnešnému hnutiu za sociálnu spravodlivosť, či podobnosť myšlienok osvietenstva s tými, ktoré stáli v strede cirkevnej právnej reformy v 12. storočí. Hoci Holland neprichádza s žiadnymi revolučnými poznatkami či závermi a opomína niektoré z dôležitých vývojov (ako spomínaný protestantizmus), darí sa mu aspoň na chvíľu vrátiť kresťanstvo do stredu európskych dejín a pripomenúť nám, že hoci náš systém sekulárnych národných štátov by sa panstvom križa nazvať nedal, kríž naďalej panuje v našom hodnotovom rebríčku.

Pavol Bebiak

DOI: 10.14712/23363525.2024.23